

Uppsala 2024-01-30

Till kulturdepartementet

REMISSVAR Ku2023/01197

Betänkandet *Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset* (SOU 2023:68).

Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset tillkom efter en intensiv personlig lobbyverksamhet från ledningen för Svenska Tornedalingars Riksförbund -Tornionlaaksolaiset (STR-T) mot kulturministrarna Alice Bah Kuhnke och Amanda Lind.

STR-T har sedan länge torgfört tesen att **svenska staten särbehandlat tornedalingarna** som ett lägre stående folk. Med denna utgångspunkt hävdar man att staten systematiskt har **fördmjukat och osynliggjort oss och utsatt oss för förtryck och övergrepp**. Försvenskningprocessen var en del av detta förtryck. Staten stal enligt organisationen vårt språk, fick oss att skämmas för det och gjorde oss tysta. Att vi därför inte lärde våra barn att tala hemspråket tornedalsfinska. Med sådana argument krävde man att regeringen skulle tillsätta en sannings- och försoningskommission.

Tornedalssällskapet i Uppsala, tidigare en lokalavdelning av STR-T, delar inte organisationens tes om svenska statens agerande i Tornedalen. Vi menar att denna utgår från en förutfattad, förenklad och skev bild av det komplexa skeendet i den finsktalande delen av Norrbotten, finnbygden. Det kan inte förnekas, att försvenskningprocessen som den praktiskt kom att utföras delvis var olämplig. Nya pedagogiska insikter visar på värdet av att ta hänsyn till barns hemspråk i undervisningen, vilket inte gjordes. Dessutom agerade en del enskilda lärare olämpligt genom att förbjuda att barnen talade finska i skolan. Det samma gjorde vissa föreståndarinnor på arbetsstugor (skolhem). Huvudman för de senare var dock inte staten utan en privat stiftelse. Vi menar att det inte går att göra historien rättvisa, om man utan perspektiv och utan att problematisera bilden utgår från en förutfattad, förenklad och skev bild av det komplexa skeendet i den finsktalande delen av Norrbotten, finnbygden.

På gott och ont har staten på alla politikområden i allt väsentligt behandlat Tornedalen som annan svensk landsbygd som regionen är en integrerad del av. Försvenskning har sedan folkskolereformen i mitten av 1850-talet med samma pedagogik ägt rum över hela Sverige. Då man inte ägnat uppmärksamhet åt lokala språk, dialekter, har försvenskningen i viss mån varit till förfång för dessa. Om man överhuvudtaget tänkte på ev. effekter på lokala språk av en skola på rikssvenska, förutsatte man nog att dessa inkl. tornedalsfinskan (nu meänkieli) skulle överleva av egen kraft. Syftet var aldrig att utrota vare sig tornedalsfinskan eller dialekterna.

Det är uppenbart att det finns andra och starkare faktorer än försvenskningen i skolans form, som verkat för försvagningen av tornedalsfinskan och dialekterna. Till dem hör fr.a. moderniseringen av Sverige med bättre kommunikationer, utvecklingen av massmedia (radio, TV, dags- o. veckopress, serietidningar), ökade utbildningsmöjligheter, jord- och skogsbrukets rationalisering, Sveriges industrialisering, landsbygdens avfolkning, socioekonomiska, sociokulturella faktorer.

På mycket goda grunder kan man hävda att det främst är de stora samhällsförändringarna under 1940- och 50-talen som är den starkaste faktorn i försvenskningens processen inte bara i Tornedalen utan över hela landet och därmed också den viktigaste orsaken till försvagningen av tornedalsfinskan liksom av dialekterna. De innebar en minskad geografisk isolering av Tornedalen och andra svenska bygder och kraftigt ökade kontakter med det rikssvenska vid sidan av skolan. Minst lika betydelsefull var den med samhällsförändringarna kraftigt ändrade lokala gemenskapen, byggemenskapen, grunden för lokala språk.

I en nyutkommen bok ”Språkförtryck och övergrepp i Tornedalen. Sanning eller konstruktion” (Barents Publisher) ges ett alternativ till den historieskrivning av försvenskningen av Tornedalen som STR-T propagerar för. Vi delar i allt väsentligt den syn på skeendet i Tornedalen som redovisats av författaren, Tornedalssällskapet v.ordf sedan föreningens bildande 2013. Boken översänds separat.

Synpunkter på sanningskommissionens arbete

Både regeringens direktiv till kommissionen och slutbetänkandet följer STR-T-ledningens argumentation. I kommissionen och dess sekretariat har ledningen och dennas syn varit tungt representerad däremot inte tornedalingar med en annan bild av försvenskningen. Tyvärr gör sanningskommissionen trots tillgång till viss men begränsad vetenskaplig expertis samma fel som kulturdepartementet gjorde när man förberedde direktiven. Man utgår från att STR-T:s uppfattning är den sanna bilden av skeendet i Tornedalen. Direktivrubriken ”Uppgörelse med historiska kränkningar och övergrepp mot tornedalingar, kväner och lantalaiset” är talande. De speglar den förutfattade mening om skeendet som styrt kommissionens arbete.

Mot denna bakgrund är det inte förvånande att sanningskommissionens upplägg och genomförande av sitt arbete och dess förslag i stort följer STR-T-ledningens syn på skeendet i Tornedalen. Kommissionen använder i betänkande konsekvent termen ”minoriteten” när man i själva verket talar om STR-T:s, eg. dess lednings uppfattning.

Kommissionen lutar sig enligt egen utsago tungt på intervjuer med ett 160-tal personer, en mycket begränsad del av nu levande tornedalingar. De har vid kommissionens s.k. kaffemöten frivilligt anmält intresse för intervju, av vilka de flesta hölls i nuvarande Pajala kommun med närliggande byar i övre Tornedalen, STR-T:s kärnområde, vilket i sin tur påverkade det geografiska urvalet. Intervjuerna genomfördes med hjälp av sekretariatet i några fall av en av organisationens grundare. Tillvägagångssättet garanterar inte ett för hela Tornedalen statistiskt representativt urval av intervjuade eller för professionellt genomförda intervjuer. En vetenskapligt hållbar analys av skeendet i Tornedalen måste ta hänsyn till att området socialt, socioekonomiskt eller sociokulturellt vare sig har varit eller är en enhetlig region.

Urval och redigering av intervjuer till den bok som utgör bilaga till slutbetänkandet leddes av en styrgrupp under ledning av en tidigare ordförande i STR-T den drivande personen bakom tillkomsten av kommissionen och också ledamot i denna. I gruppen ingick dessutom nuvarande och tidigare verksamhetsledare för organisationen. Frågan om bias kommer in i bilden även här.

Intervjudelen, som kommissionen säger sig luta tungt mot för sina bedömningar, är alltså tveksam från vetenskaplig synpunkt. Och det finns fler vetenskapliga tveksamheter. Kommissionen gav tillfälle för vem som helst att lämna in sina personliga berättelser om hur de upplevt skolgång, arbetsstugevistelse eller annat. Men, trots att många sådana berättelser lämnats vare sig redovisas eller diskuteras de i betänkandet. Representanter för kommissionen har öppet deklarerat att de valt att luta sig mot de intervjuades berättelser, att inte bry sig om andra uppfattningar.

Av de redovisade intervjuerna framgår att det är vistelsen på arbetsstugor som upplevts mest negativ, i hög grad beroende på hur en del föreständarinnor uppträtt. Men mycket av de negativa upplevelserna är av ett slag som var vanliga i dåtida skolhem i andra delar av Sverige och för den delen internationellt. Att från låg ålder under långa perioder vara skild från familjen, vistas i en ovan miljö på en främmande plats med nya människor (barn och vuxna) är starkt traumatiskt i sig. Kommissionen kopplar som STR-T upplevelserna till försvenskningssprocessen utan att föra en generell analyserande diskussion om problematiken med skolinternat.

STR-T hävdar att tornedalingar har skämts för sitt hemspråk för att detta passar in i den konstruerade bild av ett förtryckt folkslag som de vill få fram. Man har under 40 år så ihärdigt hamrat in sin syn att denna i mångas ögon blivit en sanning. Att tornedalska föräldrar efterhand började prata svenska hemma med sina barn kan mer troligt bero, inte på att de skämdes för sin finska, utan på att de av egen erfarenhet lärt sig att skolsvenskan inte var tillräcklig och ville att barnen skulle få bättre förutsättningar att klara sig i svenska miljöer. Unga tornedalingar behöver inte längre känna samma skam för dålig svenska. Den är lika god som andra svenskers med bättre skola och inte minst en mångfacetterad kontakt med det svenska samhället ända från barndomen. Något som äldre generationer inte hade.

Frågan om skam, ett huvudtema för STR-T och för kommissionen är, utöver betydelsen av samhällsutvecklingen på tornedalsfinskans nedgång, ett tydligt exempel på hur förenkling och brist på djupare analys kan leda till tvivelaktiga och t.o.m. felaktiga slutsatser. Kommissionen accepterar som sanning synen att tornedalingarna som resultat av försvenskningsspolitiken kommit att känna skam över sitt finska hemspråk. Att många tornedalingar tidigare, när man kommit i kontakt med svensktalande befolkning, känt skam eller snarare känt sig obekväma och lätt hamnat utanför, det är sant. Men vad berodde detta på? Även denna fråga förtjänar problematisering. Berodde känslorna på att man skämdes för att man kunde finska, för att man hade en finsk brytning eller för att man talade en dålig svenska och därför hade svårigheter att göra sig förstådd, komma till sin rätt? Kunde den underlägsenhetskänsla som kan vidlåda människor p.g.a. socioekonomiska bakgrund vara en delorsak?

Lika lite som STR-T har sanningskommissionen sett behov av att analysera andra faktorerers inverkan på försvenskningen fr.a. sådana som hänger ihop med den allmänna samhällsutvecklingen. Kommissionen har tyvärr inte gjort historien eller tornedalingarna

rättvisa, snarare gjort oss en otjänst, genom att okritiskt utan att problematisera anamma STR-T:s förenklade analys och bedömning av skeendet i Tornedalen.

Det behövs djupa kunskaper i t.ex. sociologi, socialpsykologi och socioekonomi för att förutsättningslöst analysera frågeställningarna om skam. Sådana kunskaper behövs också för att, djupare än kommissionen mäktat med, diskutera vad som kan ligga bakom tornedalingars (även STR-T:s!) uppfattningar och upplevelser av försvenskningen, positiva eller negativa.

Det går inte att komma ifrån att kommissionens arbete har karaktär av ett beställningsjobb för STR-T. Genom att systematiskt förenkla det komplicerade skeendet i Tornedalen och genom att välja och tolka händelser så att de passar in i den egna bilden och negligera argument och företeelser som inte passar in, sveper organisationen in sin analys i en pseudovetenskaplig politisk dimma. Aningslöst lät sig kulturdepartementet bli organisationens fånge, sanningskommissionen har styrts av sina direktiv gjort samma sak. De är tyvärr inte ensamma om detta.

Slutkommentarer och förslag

Vi är många tornedalingar som med höjda ögonbryn nu upplever att STR-T inte bara pratar om men också officiellt kräver att vi i likhet med samerna ska erkännas som urfolk! Detta trots att det svårligen går att pressa in tornedalingar under olika FN-definitioner av urfolk. Det är en fortsatt fräck och illa underbyggd men tydlig strävan att exotisera, märkvärdiggöra en vanlig svensk landsbygdsbefolkning i Norrbotten. Låt vara att denna språkligt har en historia som en del av ett större finsktalande kulturområde. Befolkningsmässigt är tornedalingarna som en följd av tusenårig invandring en blandning av svenskar, finnar, samer, norrman och andra folkslag t.o.m. av valloner. Detta som resultat av tidig utveckling av jordbruk, handel, samfärdsel, industri, administration. Under förra århundradet särskilt dess mitt har utvecklingen av moderna kommunikationer, massmedia och utbildning ytterligare bidragit till blandningen.

Det är mot denna politiska bakgrund som man måste bedöma STR-T:s syn att staten systematiskt kränkt tornedalingarna som en särskild folkgrupp, kravet på en sannings- och försoningskommission och numer alltså också urfolkskravet. Det är viktigt att se STR-T för vad förbundet är, en självutnämnd organisation med det från början till synes vällovliga syftet att värna om Tornedalens språk och kultur, som mer och mer ser ut att utvecklas till något annat. Till en del säkert resultat av vanlig organisationsegoism med syftet att bli större och mäktigare.

Men av STR-T:s agerande under senare tid att döma finns också längre gående ambitioner möjligen att bli någon sorts offentlig institution (jfr sametinget) vid sidan av länsstyrelse och kommuner med uppgift att ansvara för Tornedalens utveckling och tornedalingars rättigheter språkligt och kulturellt.

Vi menar bestämt att tornedalingarna inte vare sig språkligt eller på annat sätt är särbehandlade i den mening STR-T med oklara syften vill få det till. Vi är inte som samerna en speciell folkgrupp. Vi är inte mer betjänta av försoning eller ursäkter vad gäller statens skolpolitik än dialektalande skåningar, västerälvdalingar, ångermanlänningar, jämtar, piteälvdalingar, överkalixbor eller annan svensk landsbygdsbefolkning.

Vår förening har mot bakgrund av att det råder delade meningar om skeendet i Tornedalen redan från början ansett att man borde ta fram en neutral vitbok för att förutsättningslöst undersöka vad som skett, vem som gjort vad och varför. Det skulle gett underlag för att utan förutfattade meningar ta ställning till ev. behov av och förslag till åtgärder.

Med hänvisning till kommissionens övergripande syn på skeendet, som utgår från STR-T:s förutfattade uppfattning, känns det därför inte som meningsfullt att ta ställning till enskilda förslag i betänkandet, även om vissa av dem kan vara såväl befogade som rimliga.

Innan beslut om ev. vidare åtgärder föreslår Tornedalssällskapet i Uppsala

att regeringen tillsätter en uppföljande översyn med syftet att granska sannings- och försoningskommissionens arbete, bedömningar, slutsatser och förslag som de redovisas i slutbetänkandet SOU 2023:68. Tornedalssällskapet i Uppsala är beredd att medverka i en sådan översyn i vilken även statistisk, sociologisk, socialpsykologisk och socioekonomisk expertis bör medverka.

Tornedalssällskapet i Uppsala
Styrelsen

Paul Sandberg, ordförande